

Резюме

В данной статье автор проводит сравнительно-правовое исследование такого преступления как загрязнение, засорения и истощения водных объектов, предусмотренного ст. 242 УК Украины, и соответствующих составов преступлений аналогичного деяния по законодательству некоторых зарубежных стран. Кроме того, делается вывод о том, что в зарубежном законодательстве деяния, предусмотренные ч. 1 данного вида преступления, являются таковыми с формальным составом.

Ключевые слова: сравнительно-правовое исследование, уголовное законодательство зарубежных стран, формальный состав преступления.

Summary

In this article, the author conducted a comparative legal study of such a crime as pollution and depletion of water bodies under Art. 242 Criminal Code and related criminal offenses of a similar act for the laws of some foreign countries. In addition, it is concluded that a foreign law act under Part 1 of this type of crime is the acts of a formal composition.

Key words: comparative legal study, the criminal law of foreign countries, the formal part of the crime.

Отримано 14.09.2010

М. В. ПРОЦЕНКО

Микола Вікторович Проценко, кандидат юридичних наук, доцент Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Серед усіх злочинів, що вчиняються в Україні чи не найнебезпечнішими є злочини, скоєні організованими групами.

Питанням щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами, присвятили свої дослідження чимало вчених криміналістів, зокрема: Т. В. Авер'янова, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. М. Биков, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, М. С. Гурев, О. Ф. Долженков, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. І. Куліков, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. С. Овчинський, М. А. Погорецький, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, М. П. Яблоков та ін.

Однак, деякі питання щодо особливостей розслідування злочинів, які вчиняються організованими групами, досі залишаються невирішеними. Вирішенню деяких з них, зокрема проблемним питанням щодо взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при виявленні злочинів, вчинених організованими групами, присвячено цю статтю.

Складність вирішення завдань виявлення і доказування факту вчинення злочину організованою групою та забезпечення судової перспективи кримінальної справи у названому аспекті потребує узгодженого поєднання зусиль оперативно-розшукових і слідчих підрозділів. В. Д. Берназ відзначає, що оперативно-розшукові заходи мають виключно важливе значення для слідчого при прийнятті рішень щодо прийняття процесуальних рішень і проведення окремих слідчих дій. Оперативну інформацію, яка орієнтує слідчого щодо місцезнаходження об'єктів, які мають значення для справи, використовують: а) при прийнятті рішення про обшук, виїмку, накладення арешту на майно, арешт кореспонденції тощо; б) для провадження інших дій, метою яких є притягнення вказаних об'єктів у сферу судочинства для надання їм процесуального статусу¹. Саме від організованості взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів залежить ефективність діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі. Аналізуючи перший досвід взаємодії слідчих і оперативних працівників при розслідуванні економічних злочинів, Головне слідче управління МВС України визначило низький рівень співробітництва названих підрозділів, що призводило до багатьох помилок і затягування слідства з усіма його негативними наслідками².

Злочини, що вчиняються організованими групами осіб, мають певну специфіку у механізмі відображення у навколишньому середовищі, пов'язану з розподілом функцій між співучасниками. Окрім того злочинні групи більш активно і масштабно протидіють правоохоронним органам у виявленні вчинених ними злочинів, а потім і їх розслідуванню. Дана обставина вимагає від правоохоронних органів узгодженого поєднання оперативно-розшукових і процесуальних засобів, починаючи зі стадії порушення кримінальної справи і надалі. Особливо наочно це проявляється при виявленні і розслідуванні економічних організованих злочинів. Ця проблема знайшла відображення у відомчому нормативно-правовому акті МВС України – «Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні і розслідуванні злочинів у сфері економіки» (затвер-

джено наказом № 760 від 08.09.2005 р., далі – Інструкція). У цьому нормативно-правовому акті сформульовано положення, покликані підвищити ефективність спільної діяльності слідчих та оперативних співробітників. Їхній аналіз дає змогу виділити кілька форм взаємодії слідчого й оперативного співробітника, які характерні для розслідування організованих економічних злочинів:

1. Спільна робота оперативного співробітника і слідчого при заведенні оперативно-розшукових справ щодо осіб, стосовно яких одержано інформацію про причетність до вчинення злочинів. Цей напрям передбачає закріплення слідчого, що спеціалізується на розслідуванні організованих економічних злочинів (п. 1.3., 2.1. Інструкції), за конкретним виявленим злочином для надання методичної допомоги оперативному співробітнику в його документуванні. Така допомога полягає, зокрема, у визначенні мінімальної кількості документів первинного матеріалу, достатнього для порушення кримінальної справи, і забезпечення його судової перспективи. Це вимагає ретельного планування та узгодження діяльності слідчого та оперативних працівників³.

Аналіз практики роботи оперативних підрозділів свідчить про низький рівень підготовки співробітників ДСБЕЗ, УБОЗ і податкової міліції, що займаються збиранням первинних матеріалів про організовані економічні злочини. На це, по-перше, впливає відсутність досвіду роботи. У зазначених оперативних підрозділах працює значна кількість осіб, стаж практичної роботи яких не перевищує одного року. Певною мірою на цей процес також впливає високий рівень плинності кадрів. По-друге, дані статистики та опитування свідчать про низький рівень необхідних правових знань зазначених співробітників. Значна більшість співробітників, які займаються збиранням первинних матеріалів про економічні злочини, не володіють відповідними методиками. На цей процес впливає також рівень спеціальної підготовки у відомчих навчальних закладах під час початкової підготовки та перепідготовки кадрів, а також службової підготовки оперативних підрозділів.

На наш погляд, для ефективного виконання цього завдання потрібно у слідчому підрозділі доручити одному або декільком співробітникам безпосередньо надавати консультації співробітникам оперативних підрозділів. Такі співробітники повинні мати значний досвід практичної роботи та володіти методикою збирання первинних матеріалів про злочини, вчинені організованими групами. Окрім консультацій, вони повинні надавати практичну допомогу у визначенні спрямованості дій співробітників органу дізнання при виборі тієї чи іншої тактики збирання первинних матеріалів.

2. Спільний аналіз первинного матеріалу про злочин у стадії порушення кримінальної справи. Така форма взаємодії тісно пов'язана з попередньою і передбачає ситуацію, коли первинні матеріали про організований економічний злочин були зібрані оперативним підрозділом без методичної допомоги слідчого. При вивченні таких матеріалів слідчий через керівника слідчого підрозділу має право витребувати додаткову інформацію, у тому числі несекретні матеріали оперативно-розшукової справи (п. 2.2. Інструкції). При встановленні неповноти представленого матеріалу складають письмові рекомендації з його доробки, які в обов'язковому порядку долучають до оперативно-розшукової справи або матеріалів дослідчої перевірки.

Здебільшого у справах про організовані економічні злочини такі матеріали складають з актів ревізії та доданих до них бухгалтерських документів, пояснень матеріально відповідальних та службових осіб, в яких і відображаються ті чи інші сторони господарської діяльності підприємства, рух матеріальних цінностей і грошових коштів. Але первинні документи, які відображають незаконні господарські операції, досить рідко подаються до слідчих органів⁴. Зазвичай перелік документальних джерел інформації про злочин (майбутніх доказів) визначається певною сферою діяльності, в якій було вчинено економічний злочин.

У виняткових випадках, коли сформована ситуація диктує необхідність проведення невідкладних слідчих дій (інакше сліди злочину можуть бути знищені), кримінальна справа може бути порушена при відсутності окремих документів у матеріалах дослідчої перевірки, зокрема актів документальних ревізій і перевірок. У такому разі рішення про порушення кримінальної справи приймається тільки керівником слідчого підрозділу чи особою, що виконує його обов'язки (п. 2.7. Інструкції). При ухваленні рішення про реалізацію оперативних матеріалів, як правило, при участі слідчого складаються погоджені плани, що затверджуються керівниками оперативного і слідчого підрозділів.

При порушенні кримінальних справ про тяжкі й особливо тяжкі економічні злочини негайно (у всякому разі, не пізніше 3 днів) має бути створено слідчо-оперативну групу (СОГ) з найдосвідченіших слідчих і оперативних співробітників, що звільняються від виконання іншої роботи. Заміна оперативних працівників, що входять до складу СОГ, можлива тільки за узгодженням зі слідчим – керівником групи (п. 3.4., 3.5. Інструкції). Але відсутність правової регламентації створення та роботи слідчо-оперативних груп знижує ефективність керівництва діями слідчих та оперативних працівників, які входять до складу цих груп. На його думку, причиною цього є те, що залишається подвійна підпорядкованість оперативних працівників за місцем роботи та старшому групи. Ця обставина часто призводить до передчасної заміни працівників у групах, доручення їм інших справ, фактично – до розпаду груп.

Окремого розгляду під час взаємодії органів дізнання і слідства потребує проблема надання результатів оперативно-розшукової діяльності для ознайомлення слідчому. Як свідчить практика діяльності правоохоронних органів, у розпорядження слідчого надається не повний обсяг матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Мається на увазі надання лише змісту матеріалів без розкриття джерел оперативної інформації. Це викликано здебільшого недовірою до діяльності слідчого з боку співробітників оперативних підрозділів і навмисним приховуванням змісту певної інформації.

Результати оперативно-розшукової діяльності можуть бути:

- 1) приводом та підставою порушення кримінальної справи;
- 2) використані для підготовки та проведення окремих слідчих дій;
- 3) використані у процесі доказування.

Матеріали, отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, надаються у розпорядження слідчого з ініціативи органів, що їх проводили, або як результати виконання окремого доручення слідчого. Якщо результати оперативно-розшукової діяльності є приводом для порушення кримінальної справи, вони повинні містити достатні дані про обставини вчинення злочинного посягання: а) де, коли, за яких обставин і ознаки якого злочину були встановлені; б) відомості про осіб, які скоїли зазначений злочин; в) дані про сліди злочину (документи, предмети тощо). Зазначене означає, що на підставі наданих матеріалів оперативно-розшукової діяльності можна прийняти рішення щодо наявності ознак злочину.

Оперативно-розшукові дані, які надано у розпорядження слідчого для використання їх у процесі доказування, мають відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства щодо процесу збирання доказів, їх оцінювання та використання у кримінальному судочинстві. Надані у розпорядження слідчого оперативно-розшукові матеріали (результати оперативно-розшукової діяльності) мають містити відомості про: 1) обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі; 2) джерела (предмети, документи) цих відомостей; 3) дані, на підставі яких може бути перевірено надану інформацію у кримінальному судочинстві.

Надання результатів оперативно-розшукової діяльності у розпорядження слідчого має супроводжуватись дотриманням відповідної процедури документообігу. Передавання інформації не повинно розкривати відомостей про: 1) використані при проведенні оперативно-розшукових заходів сили, засоби, джерела, методи ОРД; 2) осіб, які співробітничали з оперативними підрозділами та надали інформацію; 3) осіб, які на конфіденційній основі введени у злочинну групу тощо.

Для належної організації діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів необхідним є розроблення і прийняття відповідного нормативно-правового акта (положення, інструкції) щодо надання у розпорядження слідчого (прокурора, судді) результатів (матеріалів) оперативно-розшукової діяльності. Такий нормативний акт має містити такі положення: 1) поняття результатів оперативно-розшукової діяльності; 2) мету надання даних ОРД; 3) посилання на нормативно-правову базу, яка визначає можливість надання результатів ОРД; 4) перелік і зміст матеріалів, які надаються у розпорядження слідчого (прокурора, судді) у разі: а) порушення кримінальної справи; б) підготовки і проведення окремих слідчих дій; в) використання у доказовому процесі тощо; 5) порядок надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності та відповідного документообігу; 6) зміст документів, на підставі яких надаються у розпорядження слідчого (прокурора, судді) результати оперативно-розшукової діяльності; 7) заходи щодо захисту джерел оперативно-розшукової інформації тощо. Тут може бути використано досвід діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів Російської Федерації⁵.

Якість наданих до слідчих підрозділів первинних матеріалів про організовані економічні злочини залежить від багатьох обставин, а саме: 1) знання положень законодавства та інших нормативних актів, що стосуються особливостей здійснення підприємницької діяльності; 2) знання способів і механізмів (злочинних схем) вчинення економічних злочинів; 3) повноти і правильності проведення документального дослідження діяльності суб'єктів підприємництва, а також дотримання встановленого порядку його проведення; 4) володіння методикою збирання первинних матеріалів; 5) вилучення необхідних для дослідження документів, у тому числі і для проведення зустрічних перевірок; 6) належної взаємодії ревізорів та співробітників оперативних підрозділів; 7) належної взаємодії органу дізнання зі слідчими підрозділами щодо встановлення обсягу та змісту первинних матеріалів і визначення їх подальшої перспективи (від етапу безпосереднього виявлення і до закінчення збирання первинних матеріалів).

3. Спільна робота оперативного співробітника та слідчого щодо подолання (попередження) протидії розслідуванню (п. 3.8 Інструкції). Це одна з найважливіших організаційних форм взаємодії, яка полягає у проведенні узгоджених між собою оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, націлених на подолання протидії розслідуванню, здійснюваного шляхом: 1) знищення (приховання, фальсифікації) слідів злочину; 2) впливу на членів слідчо-оперативної групи.

Знищення (приховання, фальсифікація) слідів злочину містить у собі різні прийоми, що застосовуються для впливу на: а) предмети – носії інформації про злочин (документи, речовинні докази); б) людей, які володіють відомостями, що мають значення у кримінальній справі (вплив на потерпілих і свідків з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або дачі неправдивих показань, їх убивство). Попередження такої протидії можливе шляхом проведення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих зокрема на: своєчасне затримання підозрюваних; встановлення і вилучення документів, предметів – речових доказів; одержання правдивих і детальних показань співучасників про механізм вчиненого злочину; одержання детальних показань потерпілих і свідків.

Вплив на членів слідчо-оперативної групи містить у собі різні прийоми (підкуп, погрози, дискредитація, убивство) спонукання співробітників правоохоронних органів до ведення повільного і неефективного слідства, що зрештою призведе до припинення кримінальної справи за однією з передбачених законом підстав або виправдання підсудного чи засудження його до незначного покарання. Способами вирішення завдання попередження цієї форми протидії є, по-перше, збереження під час проведення слідчих, оперативно-розшукових та інших дій службової таємниці – відомостей про склад слідчо-оперативної групи, про слідчих

і оперативних працівників (місце роботи і проживання, наявність родини, її склад тощо). По-друге, під час розслідування може скластися небезпечна ситуація, яка може вимагати взяття під охорону службою внутрішньої безпеки членів СОГ та їхніх близьких родичів.

4. Спільна робота слідчого й оперативного співробітника із забезпечення відшкодування заподіяної злочинном матеріальної шкоди та можливої конфіскації майна (п. 3.9. Інструкції). Забезпечення відшкодування матеріального збитку від злочину і можливої конфіскації майна є тактичним завданням розслідування, що для свого вирішення вимагає проведення комплексу слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Треба мати на увазі, що вже на початковому етапі розслідування мають вирішуватися такі окремі завдання:

- 1) встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочином;
- 2) встановлення місцезнаходження коштів, одержаних у результаті вчинення економічного злочину;
- 3) встановлення майна, яким володіють винні особи, і його місцезнаходження;
- 4) встановлення правового статусу виявленого у винних осіб майна (приватна або колективна власність);
- 5) вилучення і збереження майна для забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації.

Вирішення названих тактичних завдань має певну специфіку, зумовлену обставинами вчинення економічних злочинів, і вимагає проведення комплексу узгоджених оперативно-розшукових і процесуальних дій.

Розгляд проблемних питань щодо взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при виявленні злочинів, вчинених організованими групами, дає змогу зробити такі висновки:

1. Найефективніша організація розслідування економічних злочинів можлива тільки при створенні слідчо-оперативних груп на стадії виявлення ознак злочинної діяльності з дотриманням певних принципів.

2. Необхідною умовою успішної діяльності таких слідчо-оперативних груп є однакове розуміння членами СОГ змісту тактичних завдань розслідування, чіткий розподіл обов'язків між її членами, узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також взаємний обмін отриманою інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення корективів до плану роботи групи.

3. Звичайно, що така діяльність, враховуючи складність організованих економічних злочинів, потребує відповідного науково-методичного забезпечення.

¹ *Берназ В. Д.* Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в расследовании преступлений совершаемых организованными группами // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. – Биб-ка журнала «Юридический вестник». – Одесса: ФЕНИКС, 2003. – С. 63-64.

² Аналітичні матеріали ГСУ МВС України про роботу слідчого апарату ОВС України у 1997 році від 21 січня 1998 р. № 13/1.

³ *Душейко Г. О.* Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи. Дис. ... канд юрид. Наук: 12.00.09. – Х., 2000. – 271 с. – С. 151.

⁴ *Водоп'ян Н. Ф.* Недоліки актів перевірки господарсько-фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, складених контролюючими органами // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы (к 75-летию основания Харьк. НИИ судебных экспертиз им. засл. проф. Н. С. Бокариуса). – Х.: Право. – 1998. – С. 231-232.

⁵ *Иванов А. Н.* О новом виде обыска // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: Сб. науч. статей / Под ред. З. Д. Еникеева. – Уфа: РИО БашГУ, 2003. – Ч. 1. – С. 105-109.

Резюме

Статтю присвячено проблемним питанням щодо взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при виявленні злочинів, вчинених організованими групами. Проаналізовано форми взаємодії слідчого й оперативного співробітника, які характерні для розслідування організованих економічних злочинів.

Ключові слова: взаємодія, слідчий, оперативно-розшуковий підрозділ, злочин, організована група.

Резюме

Статья посвящена проблемным вопросам взаимодействия следователей и оперативно-розыскных подразделений при выявлении преступлений, совершённых организованными группами. Проанализированы формы взаимодействия следователя и оперативного сотрудника, характерные для расследования организованных экономических преступлений.

Ключевые слова: взаимодействие, следователь, оперативно-розыскное подразделение, преступление, организованная группа.

Summary

The article is devoted to the problematic issues of interaction of investigators and search operations departments in identifying the crimes committed by organized groups. The forms of interaction of the investigator and detective, characteristic for the investigation of organized economic crime.

Key words: interaction, investigator, detective-search unit, crime, organized group.

Отримано 28.09.2010